

Katarzyna Parys

WERBALNE I POZAWERBALNE ZDOLNOŚCI TWÓRCZE UCZNIÓW NIEPEŁNOSPRAWNYCH INTELEKTUALNIE W STOPNIU LEKKIM

Abstract

For years — actions are taken to determine the potential of human creativity. Pedagogy and psychology of creativity have developed many solutions in this matter. However it does not satisfy researchers who are engaged in creativity diagnosis. The question: “How to examine creativity in order to obtain complex and true picture of human creativity skills?” is still left unanswered. The article presents results of creativity skills diagnosis at students with mild mental retardation. Taking into consideration the complexity of creativity process and concerns about optimal creativity diagnosis — the scientific research involved both: verbal and non-verbal creativity tests. The article is an attempt to answer following questions:

- Does the form of communication (verbal, painting, motor) differentiate the level of creativity skills of intellectually disabled students?
- Is there any, and to what extend the coherence between creativity expressed by verbal, drawing and motor skills?
- Does the age of examined people have an influence on the relation between verbal and non-verbal creativity skills?

Key words: creativity diagnosis, verbal and non-verbal creativity skills, intellectual disability, verbal expression, artistic expression, motor expression

Słowa kluczowe: diagnoza twórczości, werbalne i pozawerbalne zdolności twórcze, niepełnosprawność intelektualna, ekspresja werbalna, ekspresja plastyczna, ekspresja ruchowa

WPROWADZENIE

Czy twórczość można mierzyć? Jak badać twórczość, aby uzyskać złożony, ale prawdziwy obraz zdolności kreatywnych człowieka? — to jedne z kluczowych pytań, które zajmują badaczy z zakresu psychologii i pedagogiki twórczości. W efekcie poszukiwań badawczych wypracowane zostały różne rozwiązania metodologiczne, które stosowane są w diagnozie twórczości. Można wyodrębnić dwa nurty badań podejmowanych

w omawianym zakresie. Pierwszy dotyczy twórczości potencjalnej, czyli twórczych zdolności, drugi zajmuje się twórczością efektywną — aktualną, rzeczywistą¹. Wśród sposobów pomiaru twórczości efektywnej należy wskazać obserwację, ocenę wytworu, analizę biografii wybitnych twórców. Do pomiaru zdolności twórczych wykorzystywane są testy, kwestionariusze samooceny i skale ocen².

Testowy pomiar twórczości charakteryzuje się szczególnie długą tradycją i popularnością. Diagnozę twórczości za pomocą testów zapoczątkował Joy P. Guilford, który sugerował badanie takich elementarnych zdolności poznawczych, jak: spostrzeganie, pamięć, myślenie dywergencyjne i konwergencyjne. Kolejni autorzy nawiązując do myśli Guilforda tworzyli własne serie testów przeznaczonych do diagnozy twórczości. Jednak większość z nich ograniczała się do konstruowania zadań diagnozujących głównie myślenie dywergencyjne, które zaczęto utożsamiać z myśleniem twórczym. Pomimo że testy twórczości nie są wolne od wad, zarzuca się im szereg niedoskonałości, to jednak z powodu braku bardziej doskonałych narzędzi, różnorodne zestawy zadań testowych cieszą się popularnością i są wykorzystywane w celach diagnostycznych oraz jako zadania umożliwiające stymulację twórczego potencjału jednostki.

Bogactwo testów twórczości umożliwia dobór narzędzia najbardziej dostosowanego do potrzeb, możliwości, zainteresowań, wynikających z wieku i poziomu sprawności osób, u których mamy zamiar zdiagnozować zdolności twórcze. Jedne zadania testowe mają charakter werbalny, odwołują się do sprawności językowych badanych, inne natomiast służą do diagnozy zdolności twórczych przy pomocy zadań pozawerbalnych (rysunkowych, ruchowych, percepcyjno-manipulacyjnych). Zadania pozawerbalne wydają się być szczególnie przydatne w diagnozie tych osób, które mają problem z formułowaniem słownych odpowiedzi. Niewątpliwie do grupy tej należy zaliczyć osoby z niepełnosprawnością intelektualną, które zazwyczaj charakteryzują się trudnościami komunikacyjnymi, małym zasobem słownictwa, przejawiają problemy z werbalnym wyrażaniem myśli. Zatem diagnozując zdolności twórcze osób niepełnosprawnych intelektualnie wyłącznie przy pomocy testów werbalnych, zachodzi niebezpieczeństwo uzyskania nieprawdziwych wyników.

Z uwagi na złożoność procesu twórczego i wątpliwości dotyczące wartości poszczególnych technik pomiaru twórczości „coraz częściej słychać [...] postulaty głoszące konieczność stosowania kombinacji różnorodnych technik psychometrycznych”³, podkreśla się celowość równoczesnego wykorzystywania testów twórczości odwołujących się do różnych form aktywności⁴. Wysoki poziom kreatywności w jednej sferze nie musi bowiem korespondować z wysokimi wynikami w innym obszarze. „Kreatywność jest w miarę ogólną właściwością człowieka, choć może się różnie przejawiać w różnych dziedzinach. Ktoś kreatywny w dziedzinie literatury czy w ogóle w posługiwaniu się słowem, nie musi być taki w dziedzinie marketingu lub sztuki kulinarnej”⁵.

¹ D. Kubicka, *Kontrowersje wobec pomiaru twórczości u dzieci*, „Psychologia Wychowawcza” 2000, nr 2–3.

² K. Czarniecki, *Rozwój twórczy człowieka (Warunki. Proces. Wynik)*, [w:] *Twórczy rozwój nauczyciela*, red. S. Juszczyk, Impuls, Kraków 1996; E. Nęcka, *Psychologia twórczości*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2002.

³ K.J. Szmidt, *Czy twórczość można zmierzyć? Spory wokół psychometrycznych metod badania twórczości*, [w:] *Twórczość — wyzwanie XXI wieku*, red. W. Popek, Impuls, Kraków 2003, s. 44.

⁴ J. Uszyńska-Jarmoc, *Twórcza aktywność dziecka. Teoria — rzeczywistość — perspektywa rozwoju*, Wydaw. Uniwersyteckie Trans Humana, Białystok 2003.

⁵ K.J. Szmidt, *ABC kreatywności*, Engram, Warszawa 2010, s. 8.

ZAŁOŻENIA I ORGANIZACJA BADAŃ WŁASNYCH

Głównym celem badań było określenie poziomu zależności pomiędzy werbalnymi i pozawerbalnymi zdolnościami twórczymi dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim. Aby zrealizować powyższy cel, konieczne było zdiagnozowanie potencjalnych zdolności twórczych badanych uczniów przy pomocy testów angażujących aktywność werbalną, rysunkową i ruchową.

Pytania badawcze, które wyznaczyły dalsze postępowanie brzmiały następująco:

- Czy forma wypowiedzi (werbalna, rysunkowa, ruchowa) różnicuje poziom zdolności twórczych ujawnianych przez uczniów niepełnosprawnych intelektualnie?
- Jaka współzależność występuje pomiędzy zdolnościami twórczymi wyrażanymi przy pomocy aktywności werbalnej, rysunkowej i ruchowej?
- Czy wiek badanych jest czynnikiem różnicującym charakter ewentualnych zależności występujących pomiędzy zdolnościami twórczymi wyrażanymi w zadaniach werbalnych i pozawerbalnych?

Aby zgromadzić informacje pozwalające odpowiedzieć na postawione problemy badawcze, należało wykorzystać takie narzędzia, które w oparciu o zadania werbalne i pozawerbalne pozwolą zdiagnozować zdolności twórcze badanych. Dodatkowo, narzędzia te musiały być na tyle uniwersalne, by można było wykorzystać je zarówno wobec dzieci, jak i młodzieży niepełnosprawnej intelektualnie. Zastosowanymi narzędziami były: Test werbalnych zdolności twórczych, Rysunkowy Test Twórczego Myślenia, Test Myślenia Twórczego w działaniu i ruchu.

Test werbalnych zdolności twórczych został opracowany na podstawie publikowanych zadań i testów wykorzystywanych do diagnozy myślenia twórczego⁶. Przygotowane narzędzie uwzględniało 10 zadań, które wymagały od badanego wygenerowania odpowiedzi werbalnych spełniających określone warunki. Zastosowany test umożliwiał ustalenie ogólnego wyniku informującego o werbalnych zdolnościach twórczych oraz wyników dwóch spośród trzech kryteriów myślenia twórczego wyróżnionych przez Guilforda, tj. płynności (liczba wygenerowanych odpowiedzi) i giętkości (różnorodność odpowiedzi)⁷. Za każde rozwiązanie, które spełniało warunek podany w treści zadania, badani otrzymywali punkt. Ponieważ zadania testowe miały charakter otwarty, liczba punktów możliwych do uzyskania była praktycznie nieograniczona.

Rysunkowy Test Twórczego Myślenia (Test for Creative Thinking — Drawing Production, TCT-DP) został opracowany przez Klausa K. Urbana i Hansa G. Jellena⁸. Wśród zalet wspomnianego testu należy wymienić:

- Uniwersalność — test może być stosowany wobec osób w różnym wieku i na różnym poziomie intelektualnym.
- Od badanego nie są wymagane szczególne zdolności techniczne i artystyczne, pomimo że test ma charakter rysunkowy.

⁶ Opracowując test korzystałam z publikacji: W. Dobrołowicza, *Psychodydaktyka kreatywności*, WSPS, Warszawa 1995; W. Puśleckiego, *Wspieranie elementarnych zdolności twórczych uczniów*, Impuls, Kraków 1999; K. Bielugi, *Nauczycielskie rozpoznawanie cech inteligencji i myślenia twórczego*, Impuls, Kraków 2003.

⁷ Z uwagi na niewielką grupę badawczą zrezygnowano z oceny oryginalności proponowanych rozwiązań.

⁸ A. Matczak, A. Jaworowska, J. Stańczak, *Rysunkowy Test Twórczego Myślenia K.K. Urbana i H.C. Jellena*, Pracownia Testów Psychologicznych PTP, Warszawa 2000.

- Test pozwala na ocenę ilościową i jakościową.
- Narzędzie uwzględnia zarówno poznawcze, jak i osobowościowe składniki twórczości.

Osoba poddana badaniu Testem Twórczego Myślenia ma za zadanie wykonać rysunek na bazie elementów, które przewiduje arkusz testowy (rama i sześć elementów graficznych). Wewnątrz ramy o boku 16 cm rozmieszczonych jest 5 następujących elementów: półkole, punkt, linia falista, kąt prosty i linia przerywana. Na zewnątrz, z prawej strony ramy, znajduje się mały kwadrat bez jednej bocznej ścianki. Osoba badana nie może wykonywać rysunku dłużej niż 15 minut. Oceniając poziom myślenia twórczego, badacz uwzględnia 14 następujących kryteriów: *kontynuacje (Kn)* i *uzupełnienie (Uz)* podanych elementów, zastosowanie *nowych elementów (Ne)*, *połączeń liniowych (Pl)* i *powiązań tematycznych (Pt)* między elementami, *fakt wykorzystania małego otwartego kwadracika poza ramą (Kw)*, oraz *wykroczenia poza ramę (Wr)*, uwzględnienie *perspektywy (Pe)*, *natężenie humoru i emocji (Hu)*, *niekonwencjonalne manipulowanie arkuszem testowym (Nm)*, *poziom abstrakcyjności wytworu (Ab)*, występowanie *połączeń figuralno-symbolicznych (Fs)*, *niestereotypowe wykorzystanie podanych elementów (Ns)*, *szybkość wykonania zadania (Sz)*. Łączny wynik informujący o predyspozycjach twórczych jednostki może się zawierać w przedziale od 3 do 72 punktów.

Test Myślenia Twórczego w działaniu i ruchu to jeden ze składowych elementów baterii testów opracowanych przez E.P. Torrance'a. W badaniach własnych wykorzystałam jedynie trzy spośród zadań zaproponowanych przez autora i poddałam je niewielkim modyfikacjom. Zadanie pierwsze polegało na wczuwaniu się w określone sytuacje. Badany miał wyobrazić sobie, że jest drzewem a następnie królikiem i wyrazić swoje wyobrażenia za pomocą ruchu. Zadanie drugie wymagało zaprezentowania różnych sposobów wykorzystania gazety. W zadaniu trzecim badani mieli zaproponować możliwe sposoby wyłączenia światła. Analogicznie jak w teście werbalnym, tak i tutaj liczba proponowanych rozwiązań była nieograniczona. Podobny był również sposób oceny. Poza wynikiem globalnym, informującym o poziomie zdolności twórczych wyrażanych przy pomocy ruchu, ustalano poziom płynności i giętkości myślenia badanych.

W przypadku testów wymagających aktywności werbalnej i ruchowej zastosowano badania indywidualne, natomiast test rysunkowy wykorzystany został przy użyciu badań grupowych. Należy jednak zaznaczyć, że badani mieli stworzone warunki pozwalające na samodzielne działanie, wykluczające możliwość sugerowania się rozwiązaniami innych osób. Czas przewidziany na przedstawienie rozwiązań w przypadku wszystkich testów był praktycznie nieograniczony⁹, co nie jest typowe dla testów tego rodzaju, bowiem przy diagnozie zdolności twórczych stosuje się zazwyczaj ograniczenia czasowe. Uznałam jednak, że uczniowie niepełnosprawni intelektualnie, charakteryzujący się zazwyczaj wolnym tempem pracy, wymagają odmiennego postępowania. Obawiałam się, że presja czasu mogłaby ograniczyć możliwość ujawnienia faktycznych zdolności twórczych uczniów niepełnosprawnych intelektualnie. Badane osoby same wyznaczały tempo pracy, podejmowały decyzję o momencie zakończeniu zadania i ewentualnym przejściu do kolejnego.

⁹ Wprawdzie instrukcja Rysunkowego Testu Twórczego Myślenia mówi o tym, iż rysunku nie można wykonywać dłużej niż 15 minut, jednak badanym nie podaje się tej informacji. Podczas zrealizowanych badań, wszyscy uczniowie ukończyli zadanie przed upływem 15 minut.

Badania zostały zrealizowane w zespołach szkół specjalnych zlokalizowanych na terenie Krakowa. Działaniami diagnostycznymi objęto 25 uczniów upośledzonych umysłowo w stopniu lekkim, którzy stanowili dwie podgrupy badawcze różniące się wiekiem. W skład pierwszej wchodziło 10 uczniów w wieku 7–10 lat z pierwszego etapu edukacyjnego (klasy I–III szkoły podstawowej), natomiast w skład drugiej 15 gimnazjalistów w wieku 13–15 lat¹⁰.

ANALIZA WYNIKÓW BADAŃ

ZDOLNOŚCI TWÓRCZE BADANYCH UJAWNIAJĄCE POPRZEZ AKTYWNOŚĆ WERBALNĄ

Zastosowanie Testu werbalnych zdolności twórczych pozwoliło ustalić wyniki informujące o twórczych zdolnościach werbalnych oraz płynności i giętkości myślenia opartego na aktywności słownej badanych osób. Informacje z tego zakresu zamieszczono w tabeli 1.

Tabela 1

Zdolności twórcze badanych ujawniane poprzez aktywność werbalną

Kryterium	Szkoła podstawowa					Gimnazjum				
	M	SD	Wynik max.	Wynik min.	R	M	SD	Wynik max.	Wynik min.	R
Twórcza aktywność werbalna — ogółem	29,1	7,23	40	17	23	45,87	11,63	79	33	46
Płynność myślenia	25,3	6,67	35	14	21	40,4	11,03	72	28	44
Giętkość myślenia	3,8	1,14	6	3	3	5,47	1,64	8	2	6

Źródło: opracowanie własne.

- M — wartość średniej arytmetycznej
 SD — wartość odchylenia standardowego
 R — rozstęp wyników

Analiza wartości liczbowych pozwala stwierdzić, iż:

- Średnie wyniki uzyskane przez młodzież gimnazjalną odbiegają wyraźnie od tych, które zaprezentowali uczniowie z klas początkowych szkoły podstawowej. Rezultaty, jakie uzyskali młodszy badani to około 60% wartości wyników uzyskiwanych przez uczniów starszej grupy. Różnica, jaką daje się zauważyć w zakresie wyników surowych uzyskanych przez obydwie badane grupy nie pozwala jednak wnioskować, iż wraz z wiekiem uczniów niepełnosprawnych intelektualnie następuje faktyczny wzrost werbalnych zdolności twórczych. Przy zastosowaniu odpowiednich działań normalizacyjnych mogłoby bowiem się okazać, iż zarówno wyniki gimnazjalistów, jak i uczniów edukacji wczesnoszkolnej plasują się na tym samym poziomie (niskim, przeciętnym, wysokim) dla odpowiedniej grupy wiekowej. Nie-

¹⁰ Opisane badania zrealizowały w ramach prac magisterskich, przygotowywanych pod moim kierunkiem, studentki: Agnieszka Matonóg i Małgorzata Wojda.

przed upływem 12 minut (wymóg ten spełniali wszyscy badani) i równocześnie uzyskanie w pozostałych 13 kategoriach co najmniej 25 punktów. Obydwu warunkom równocześnie zadośćuczynił tylko jeden gimnazjalista.

Tabela 3

Zdolności twórcze badanych ujawniane poprzez aktywność rysunkową

Kategorie	Szkoła podstawowa				Gimnazjum				Zakres punktacji przewidzianej w teście
	M	Wynik max.	Wynik min.	R	M	Wynik max.	Wynik min.	R	
Kn	4,6	6	3	3	4,53	6	3	3	0–6 ¹¹
Uz	2,8	4	1	3	3,93	6	2	4	0–6
Ne	0,3	2	0	2	1,07	5	0	5	0–6
Pl	1,4	5	0	5	0,93	5	0	5	0–6
Pt	0,9	6	0	6	1,87	6	0	6	0–6
Kw	0,6	3	0	3	1,2	6	0	6	0, 3 lub 6
Wr	0	0	0	0	0,2	3	0	3	0, 3 lub 6
Pe	0	0	0	0	0,73	3	0	3	0–6
Hu	0,2	2	0	2	0,07	1	0	1	0–6
Nm	0	0	0	0	0	0	0	0	0 lub 3
Ab	0	0	0	0	0	0	0	0	0 lub 3
Fs	0	0	0	0	0,2	3	0	3	0 lub 3
Ns	0,1	1	0	1	0,27	2	0	2	0–3
Sz	0	0	0	0	0,07	1	0	1	0–6 ¹²
Σ	10,9	21	6	15	15,07	26	9	17	3–72

Źródło: opracowanie własne.

M — wartość średniej arytmetycznej

R — rozstęp wyników

Młodsza grupa uzyskała w Rysunkowym Teście Twórczego Myślenia średni wynik równy 10,9, natomiast starsza — 15,07. Z uwagi na brak odpowiednich norm, autorzy polskiej adaptacji testu sugerują możliwość wykorzystania tabeli rozkładu wyników celem porównania uzyskanego rezultatu „ze średnią dla odpowiedniej grupy wiekowej, zawodowej lub ze średnią dla odpowiedniego poziomu czy kierunku wykształcenia”¹³. Diagnozując zdolności twórcze, celem standaryzacji testu TCT-DP, polscy badacze

¹¹ W polskiej adaptacji testu przyjęto, że jeśli nie są kontynuowane przynajmniej 3 elementy, oznacza to, że badany nie podjął zadania i rysunek taki nie może być oceniany (A. Matczak, A. Jaworowska, J. Stańczak, *Rysunkowy Test...*, s. 46).

¹² Szybkość wykonania jest premiowana pod warunkiem, że badany uzyskał w pozostałych kryteriach w sumie minimum 25 punktów i skończył pracę przed upływem 12 minut (A. Matczak, A. Jaworowska, J. Stańczak, *Rysunkowy Test...*, s. 46).

¹³ A. Matczak, A. Jaworowska, J. Stańczak, *Rysunkowy Test...*, s. 22.

uwzględnili takie zmienne demograficzne, jak płeć, wiek, poziom wykształcenia, miejsce zamieszkania. Poziom sprawności intelektualnej nie był czynnikiem uwzględnionym w działaniach normalizacyjnych. Wydaje się jednak, że pewne wnioski dotyczące poziomu zdolności twórczych badanych uczniów niepełnosprawnych intelektualnie będzie można wysunąć, zestawiając ich wyniki z tymi, które uzyskały porównywalne wiekowo grupy dzieci i młodzieży pełnosprawnej intelektualnie, uczestniczące w badaniach normalizacyjnych.

Tabela 4

Średnie wyniki uzyskane w badaniach standaryzacyjnych¹⁴ oraz w trakcie badań własnych

Osoby badane	N	Wiek	M	SD	Wynik max.	Wynik min.	R
Dzieci i młodzież pełnosprawna intelektualnie — badania standaryzacyjne (A. Matczak, A. Jaworowska, J. Stańczak 2000)	82	4–7 lat	14,2	10,9	-	-	-
	150	14–15 lat	22,1	9,1	-	-	-
	150	18–19 lat	25,6	11,5	-	-	-
Uczniowie z diagnozą upośledzenia umysłowego w stopniu lekkim — badania własne	10	Klasa I–III 7–10 lat	10,9	4,48	21	6	15
	15	Gimnazjaliści 13–15 lat	15,07	4,70	26	9	17

Źródło: opracowanie własne.

N — liczebność grupy

M — wartość średniej arytmetycznej

SD — wartość odchylenia standardowego

R — rozstęp wyników

Średnie rezultaty uzyskane przez obydwie grupy uczniów niepełnosprawnych intelektualnie są zdecydowanie niższe od tych, jakie prezentują ich rówieśnicy w normie intelektualnej. Należy jednak zwrócić uwagę, iż zarówno w młodszej, jak i w starszej grupie badanej występuje duże zróżnicowanie wyników. Informacje potwierdzające ten fakt zamieszczam w tabeli 5.

Tabela 5

Wyniki uzyskane przez badanych uczniów w teście diagnozującym zdolności twórcze w oparciu o aktywność rysunkową

Wyniki uczniów szkoły podstawowej							2x			2x			2x		
Liczba uzyskanych punktów	26	22	21	19	18	16	14	13	12	11	10	9	8	7	6
Wyniki gimnazjalistów						3x		2x		2x					

Źródło: opracowanie własne.

¹⁴ Tamże.

W młodszej grupie różnica pomiędzy najniższym i najwyższym wynikiem wynosi 15 punktów, natomiast w starszej — 17 punktów. O tym, iż osoby niepełnosprawne intelektualnie mogą wykazywać szczególne predyspozycje twórcze świadczy fakt, że jeden wśród niepełnosprawnych intelektualnie uczniów w młodszym wieku szkolnym uzyskał wynik (21 pkt.) bliski średniej, jaką prezentują pełnosprawni intelektualnie uczniowie w wieku 14–15 lat (22,1 pkt.). Natomiast wśród niepełnosprawnych intelektualnie gimnazjalistów (13–15 lat) znalazł się uczeń, który uzyskał rezultat (26 pkt.) nieznacznie przewyższający średni wynik grupy uczniów pełnosprawnych intelektualnie ze szkoły ponadgimnazjalnej (25,6 pkt.).

ZDOLNOŚCI TWÓRCZE BADANYCH UJAWNIANE POPRZEZ AKTYWNOŚĆ RUCHOWĄ

Zastosowanie Testu Myślenia Twórczego w działaniu i ruchu umożliwiło ustalenie ogólnego wyniku wskazującego na poziom ruchowych zdolności twórczych oraz wyników dwóch cech składowych, tj. płynności i giętkości myślenia twórczego.

Tabela 6

Zdolności twórcze badanych ujawniane poprzez aktywność ruchową

Kryterium	Szkoła podstawowa					Gimnazjum				
	M	SD	Wynik max.	Wynik min.	R	M	SD	Wynik max.	Wynik min.	R
Twórcza aktywność ruchowa — ogółem	9,9	4,24	19	6	13	8,53	4,50	18	4	14
Płynność myślenia	7,0	2,92	13	4	9	6,0	3,36	13	2	11
Giętkość myślenia	2,9	1,52	6	1	5	2,53	1,30	5	1	4

Źródło: opracowanie własne.

M — wartość średniej arytmetycznej

SD — wartość odchylenia standardowego

R — rozstęp wyników

Analiza uzyskanych wyników, zaprezentowanych w tabeli 6, pozwala na sformułowanie następujących stwierdzeń:

- Średnie wyniki uzyskane przez uczniów klas młodszych są wyższe od tych, jakie otrzymali badani gimnazjaliści. Można podejrzewać, że niskie wyniki uzyskane przez gimnazjalistów w teście ruchowym są warunkowane oporem przed formą, w jakiej badani mieli wyrazić swoje pomysły. Zadania przewidywały bowiem, aby uczeń wszedł w określoną rolę, zaprezentował się niczym aktor na scenie. Nie przypuszczam, że gimnazjaliści nie wiedzą, jak przedstawić „odegrać” drzewo, czy też królika¹⁵. Sądzę, że czynnikiem decydującym o niewykonaniu zadania mogło być skrepowanie, brak odwagi, zahamowanie, nadmierna kontrola swej fizyczności, obawa przed śmiesznością lub też potraktowanie zadania jako nazbyt

¹⁵ Zadanie to zostało wykonane tylko przez ośmiu spośród piętnastu badanych gimnazjalistów. Określając średni wynik dla grupy pominęłam osoby, które nie zechciały wykonać zadania.

infantylnego. Potrzeba i umiejętność ekspresji ruchowej jest cechą indywidualną, niezależną wyłącznie od wieku osób, jednak z całą pewnością małe dzieci charakteryzują się szczególną swobodą i brakiem zahamowań w podejmowaniu ruchowych działań odtwórczych lub twórczych. Być może ich pomysłowość w tym zakresie nie jest większa od tej, jaką dysponują starsi uczniowie. To, co pozwala uzyskać wyższe wyniki to pełna akceptacja ruchowej formy wyrażania swych pomysłów. Należy również zwrócić uwagę, że różnica w umiejętności podejmowania ekspresji ruchowej może być pogłębiana poprzez oddziaływania dydaktyczne realizowane wobec uczniów na kolejnych etapach edukacyjnych. O ile w klasach młodszych stosowane są ćwiczenia, gry i zabawy dydaktyczne, które zachęcają do ekspresji ruchowej, o tyle w przypadku starszych uczniów sytuacje takie należą do rzadkości. Popularyzacja ćwiczeń ruchowych, parateatralnych, dramatycznych w procesie edukacji mogłaby przyczynić się do oswojenia swej fizyczności i do przełamania oporu przed ekspozycją społeczną. O niechęci gimnazjalistów do zadań o charakterze parateatralnym przekonuje fakt, iż kolejne dwa zadania, które nie wymagały wyeksponowania siebie w tak dużym stopniu zostały podjęte przez wszystkich badanych. W zadaniach tych badani mieli zaprezentować nietypowe sposoby wyłączenia światła oraz wykorzystania gazety.

- Rozstęp wyników wskazuje na bardzo duże zróżnicowanie wewnątrzgrupowe w zakresie ruchowych zdolności twórczych oraz płynności i giętkości myślenia diagnozowanego przy pomocy zadań ruchowych. Wyniki maksymalne uzyskiwane w obydwu podgrupach są wielokrotnie wyższe od wyników minimalnych.
- O tym, że zdolności twórcze ujawniane przy pomocy zadań ruchowych są szczególną domeną uczniów młodszych świadczy fakt, iż najlepszy ogólny wynik testu wśród wszystkich badanych uzyskał uczeń z młodszej grupy wiekowej, a dwa najniższe przypadły gimnazjalistom.

Tabela 7

Wyniki uzyskane przez badanych uczniów w teście diagnozującym zdolności twórcze w oparciu o aktywność ruchową

Wyniki uczniów szkoły podstawowej									2x				
Liczba uzyskanych punktów	19	18	14	13	12	11	10	9	8	7	6	5	4
Wyniki gimnazjalistów										4x		4x	

Źródło: opracowanie własne

ZWIĄZEK POMIĘDZY ZDOLNOŚCIAMI TWÓRCZYMI WYRAŻANYMI POPRZEZ RÓŻNE FORMY AKTYWNOŚCI

Głównym celem podjętych badań była próba ustalenia, czy i jakie współzależności zachodzą pomiędzy zdolnościami twórczymi osób wyrażanymi przy pomocy testów werbalnych i pozawerbalnych. Realizując wyznaczony cel, ustaliłam współczynniki korelacji pomiędzy wynikami uzyskanymi przez badanych w poszczególnych testach.

Tabela 8

Związek między zdolnościami twórczymi ujawnianymi w grupach uczniów niepełnosprawnych intelektualnie przy pomocy różnych form aktywności
— macierz współczynnika korelacji rho Spearmana

Forma aktywności	Szkoła podstawowa			Gimnazjum		
	Aktywność rysunkowa	Aktywność ruchowa	Aktywność werbalna	Aktywność rysunkowa	Aktywność ruchowa	Aktywność werbalna
Aktywność rysunkowa	1	0,11	0,09	1	0,25*	-0,13
Aktywność ruchowa	0,11	1	0,19	0,25*	1	-0,49**
Aktywność werbalna	0,09	0,19	1	-0,13	-0,49**	1

Źródło: opracowanie własne.

* korelacja niska — zależność wyraźna, lecz mała

** korelacja umiarkowana — zależność istotna

O ile wśród uczniów ze szkoły podstawowej nie stwierdzono znaczącej zależności pomiędzy wynikami poszczególnych testów, o tyle zależność taka występuje wśród badanych gimnazjalistów. Wyraźna, lecz mała zależność występuje pomiędzy wynikami, jakie gimnazjaliści uzyskali w testach wymagających aktywności rysunkowej i ruchowej. Pomędzy wynikami testu rysunkowego i werbalnego poziom korelacji jest słaby i ma charakter ujemny. Istotna zależność o kierunku ujemnym występuje pomiędzy wynikami testu ruchowego i werbalnego. Oznacza to, że wysokim zdolnościom twórczym wyrażanym poprzez aktywność ruchową towarzyszy niski poziom werbalnych zdolności twórczych, zaś niski poziom ruchowych zdolności twórczych odpowiada wysokiemu poziomowi twórczych zdolności werbalnych.

Jakie czynniki mogą powodować, iż w młodszej grupie nie występują zależności pomiędzy zdolnościami twórczymi wyrażanymi poprzez różne formy aktywności, podczas gdy zależność taką można odnotować wśród badanych starszej grupy? Podejrzewam, że w miarę upływu czasu uczniowie zaczynają preferować określony rodzaj aktywności, „specjalizować” się w niej, zaniedbując tym samym inne formy ekspresji. O indywidualnych wyborach mogą decydować preferencje osobiste oraz dotychczasowe osiągnięcia i trudności. Zapewne ważną rolę pełnią tutaj doświadczenia szkolne. W miarę kolejnych lat miejsce wszechstronnego, psychoruchowego rozwoju zajmuje głównie stymulacja poznawczej sfery ucznia realizowana za pomocą metod werbalnych.

Warto zauważyć, że różnice przeciętnych wyników, jakie uzyskały w poszczególnych testach badane grupy mają różny zakres i kierunek. Wynik młodszej grupy wiekowej w teście rysunkowym to 72,33% wyniku, jaki uzyskała starsza grupa, natomiast wynik testu werbalnego stanowi 63,44% rezultatu gimnazjalistów. W teście opartym na zadaniach ruchowych mamy do czynienia z odwrotną sytuacją. To wynik starszej grupy jest częścią (86,16%) tego, który uzyskali młodszy uczniowie. Zatem największe zróżnicowanie średnich wyników uzyskanych przez obydwie badane grupy daje się zauważyć w przypadku werbalnych zdolności twórczych.

PODSUMOWANIE

Przeprowadzone badania potwierdzają konieczność odwoływania się w procesie diagnozowania twórczości do różnych form aktywności badanych osób. Uczniowie, którzy w swej grupie uzyskiwali najwyższe wyniki w jednym teście, zazwyczaj nie uzyskiwali takiego rezultatu w teście wymagającym innej formy działania. Podobnie uczniowie, którzy w jednej formie aktywności zajmowali najniższe miejsca w grupie, przy zmianie formy aktywności uzyskiwali wyższą rangę.

Tabela 9

Rangi uzyskane przez badanych w poszczególnych testach twórczości
w obrębie swych podgrup

Szkoła podstawowa				Gimnazjum			
Badani	Ranga uzyskana w teście:			Badani	Ranga uzyskana w teście:		
	werbalnym	rysunko- wym	ruchowym		werbalnym	rysunko- wym	ruchowym
W. Ż.	1	2,5	8,5	M. H.	1	9,5	12,5
P. Z.	2	9	3	Ł. C.	2,5	12,5	8,5
K. G.	3	4,5	4	B. M.	2,5	9,5	12,5
T. R.	5	1	2	P. P.	4	3	12,5
D. A.	5	6	5	K. K..	5	14	8,5
Ł. Ż.	5	10	8,5	A. G.	6	8	8,5
Sz. P.	7	4,5	6	I. B.	7	4	5
K. P.	8	7,5	1	I. Ch.	8	11	6
D. G.	9	2,5	7	S. K.	9,5	6	15
M. B.	10	7,5	10	J. K.	9,5	6	8,5
				K. T.	11,5	2	4
				T. D.	11,5	1	2
				A. W.	13	12,5	1
				B. B.	14	15	12,5
				P. S.	15	6	3

	Najwyższa ranga w grupie
	Najniższa ranga w grupie

Źródło: opracowanie własne.

Uzyskany rezultat jest wyraźną sugestią dla praktyki pedagogicznej. Potwierdza on konieczność poszukiwania mocnych obszarów funkcjonowania każdego ucznia, powinien być przestrożą przed tendencją do nadmiernych uogólnień, wyciągania wniosków na podstawie sukcesów i porażek ucznia doświadczanych wyłącznie w jednym obszarze aktywności.

Katarzyna Parys

VERBAL AND NON-VERBAL CREATIVITY SKILLS OF STUDENTS WITH MILD INTELLECTUAL DISABILITY

Summary

The variety of creativity tests enables the use of the proper tool adjusted to needs and skills (resulting from the age and the level of proficiency) of examined students. Some of examination tasks are verbal, examine the language proficiency, and while others diagnose creativity skills via non-verbal tasks (painting, motor, perceptive — manipulative).

The non-verbal tasks seem to be the most useful at the diagnosis of intellectually disabled people who has difficulties in verbal communication. Speech problems, poor vocabulary, difficulties in verbal expression may influence the reliability of creativity skills examination results. The creativity skills diagnosis should examine various sorts of activity and use variety of tests because the results of particular people in the sphere of verbal, motoric and artistic creativity differs depending on the tests criteria. The use of one diagnostic solution does not allow obtaining reliable information on the individual's or groups' creativity potential.